

ETNOS SÖZCÜĞÜNÜN ZAMANDA YOLCULUĞUNA EKLENEN YENİ BİR DURAK: SOVYETLER BİRLİĞİ

 Onur AYDIN*

ÖZET

Etnos sözcüğü, okurların karşısına ilk olarak Antik Yunan metinlerinde çıkmıştır. O tarihten günümüze kadar süren yolculuğunda çeşitli anlam duraklarından geçmiştir. Ancak yürütülen bilimsel çalışmalara bakıldığında etnos kavramı için net ve açık bir anlamsal çerçeve çizilemediği göze çarpmaktadır. Bu sorunun çözümüne katkıda bulunmak amacıyla çalışmada etnos sözcüğü zaman bilimsel ve coğrafi düzlemde birlikte ele alınmıştır. İlk olarak, sözcüğün köken bilimsel analizi yapılmış, ardından XXI. yüzyıla kadar farklı coğrafyalarda geçirdiği tüm anlam değişimleri betimsel ve karşılaştırmalı analiz yöntemleriyle saptanmıştır. Yapılan inceleme ışığında, önceleri devlet, grup, halk, kabile, klan, sınıf, ulus gibi sözcüklerle yakın anlamlarda kullanılan etnosun son yıllarda etnik köken, etnik yapı ve etnisite sözcükleriyle daha sık yan yana geldiği sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca sözcüğün, farklı coğrafyalardaki çeşitli ideolojik yaklaşımları yansıttığı göze çarpmıştır. Ulaşılan sonuçlar sayesinde başta etnografi, coğrafya, etnoloji, antropoloji, arkeoloji ve tarih olmak üzere birçok alanda yararlanılmak üzere sözcüğün kavramsal bir çerçevesinin oluşturulmasına katkıda bulunduğu düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: etnos, etnisite, etnoloji, tarih, Sovyetler Birliği

A New Station Added to the Time Travel of the Word “Ethnos”: The Soviet Union

ABSTRACT

The word “ethnos” first appeared in Ancient Greek texts. It has passed through various definition stops during its journey from that date to the present. However, when the scientific studies carried out are examined, it is striking that a clear semantic framework cannot be drawn for the concept of ethnos. In order to contribute to the solution of this problem, in the study, the word ethnos has been discussed together on the chronological and geographical levels. First, an etymological analysis of the word was made, then until XXI. century all the meaning changes in different geographies were determined by descriptive and comparative analysis methods from the perspectives of various scientists. In the light of the examination, it has been concluded that ethnos, which was used in close meanings with words such as state, group, people, tribe, clan, class, nation before, has been more frequently used together with the words ethnic origin, ethnic structure and ethnicity in recent years. In addition, it has been noticed that the word reflects various ideological approaches in different geographies. It is thought that, thanks to the results, it has contributed to the formation of a conceptual framework of the word to be used in many fields, especially in sciences such as anthropology, archeology, ethnology, ethnography, geography, and history.

Key Words: etnos, ethnicity, ethnology, history, Soviet Union

* Dr. Öğr. Üyesi, Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Rus Dili ve Edebiyatı Bölümü, onur_aydin@anadolu.edu.tr

Araştırma Makalesi / Research Article

Atf / Cite as: Aydın, O. (2023). Etnos sözcüğünün zamanda yolculuğuna eklenen yeni bir durak: Sovyetler Birliği. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(44), 119-131. <https://dx.doi.org/10.21550/sosbilder.1173098>

Gönderim Tarihi / Sending Date: 9 Eylül / September 2022

Kabul Tarihi / Acceptance Date: 28 Kasım / November 2022

Giriş

Çalışmanın ana konusunu ve araştırma materyalini *etnos* (ἔθνος) sözcüğü ve onun tarihsel gelişimi oluşturmaktadır. Kökeni konusunda herhangi bir şüphe bulunmasa da kavramın hangi anlama ya da anlamlara geldiği sorusu, kullanıldığı her dönemde araştırmacıların ilgisini çekmiştir. Diğer yandan gösterilen bu ilgi, sözcüğün yüzyıllar boyunca değişimler geçirerek geniş bir anlam evrenine sahip olmasına neden olmuştur. Günümüzde *etnik köken* ve *etnisite* ile çok karıştırılan etnosun içine düştüğü anlamsal çıkmaz, başta etnografi, sosyoloji, antropoloji ve etnoloji¹ ile tarih alanlarında araştırmalar yapan bilim insanları arasındaki yoğun tartışmaların odağı olmaya devam etmektedir. Bir olgu olarak etnosun dinamik, çok yönlü ve karmaşık özelliklerinin bulunması dikkate alındığında bu durumun son derece doğal olduğu sonucuna kolaylıkla ulaşılmaktadır (Koptseva vd., 2011: 623-624). Türk halk bilimi üzerine araştırmalar yapan Kamil V. Nerimanoğlu, *Kafkaslar Tarihsel, Kültürel, Etno Sosyal, Politolojik Araştırma* başlıklı çalışmasında etnosun genel geçer bir tanımının bulunmadığını iddia etmektedir. Çalışmada, farklı araştırmacılar tarafından ele alınan etnos üyeliği, aynı kabileye mensup ve ortak kan bağına sahip olma, ortak dil ve kültür paydasına buluşma, din ve sosyopolitik birlik gibi şartlara dayandırıldığı ifade edilmektedir. Önceleri, bir etnosun ortaya çıkışında kan bağına temel şart olduğu düşünülürken son yıllarla birlikte kültürel ve sosyopolitik olguların öne çıktığı vurgulanmaktadır (Nerimanoğlu, 2015: 44-46).

Etnos kavramının anlam evreninin tam olarak çözümlenebilmesi için ilk olarak ülkemizde ve dünyada Eski Yunanca, Türkçe, İngilizce ve Rusça yazılan başlıca sözlüklere bakmak gerekmektedir. Ülkemizde Türkçe olarak basılmış Eski Yunanca sözlük yazarlarından Güler Çelgin'e (2011: 200) göre etnos *ırk, soy, cins, tür, çeşit, sınıf*; Mehmet Pişka'ya (1993: 100) göre *kavim, millet, ulus* şeklinde tanımlanmaktadır. Başta Türk Dil Kurumunun yayımladığı olmak üzere Türkçe sözlüklere bakıldığında etnosa *budun, halk, kavim, ulus* (TDK, 1998: 742; Demiray, 1988: 274; Tekçam, 2007: 68) sözcüklerinin karşılık geldiği görülmektedir. İngilizce bazı sözlükler incelendiğinde ise etnosun *millet, ulus, ırk, insanlar, kast, sınıf, kabile* (Gove, 1981: 781; Barnhart, 1995: 254) anlamlarında kullanıldığı göze çarpmaktadır. William T. Harris'in baş editörlüğünü yaptığı *Webster Uluslararası İngiliz Dili Sözlüğü*'nde etnosa; "*ulus, klan ve kabile düzeyindeyse akrabalık bağına sahip bir grup*" (1930: 754), Hamit Atalay'ın (1999: 1173) hazırladığı *İngilizce-Türkçe Sözlük*'te "*etnik grup, budun; özel bir kültürü paylaşan, aynı ırka/milliete mensup toplum*" olarak yer verilir. *Arkeoloji Ansiklopedik Sözlüğü* yazarı Barbara A. Kipfer, etnosu "*benzer dil ve kültür özelliklerine, aynı zamanda kendilerinin koydukları, birlik ve farklı olduklarını tanımlayıcı bir isme sahip, tarihte belirli bir bölgeye yerleşmiş insan kümesinin oluşturduğu etnik grup*" (2021: 453) olarak

¹ Avrupa'da ve Sovyetlerde antropoloji kavramıyla daha çok "fiziksel antropoloji" kastedilmektedir. Diğer yandan Batı'da sosyal ya da kültürel antropoloji uygulamalarının karşılık geldiği etnoloji, Sovyetlerde etno-sosyal organizma ile coğrafi ve doğal bir olgu olmak üzere iki farklı yaklaşımla ele alınmıştır (Evans-Pritchard, 1964: 3, Bromley 1974: 14; akt. Atay, 2000: 137). Amerikan antropoloji geleneğinde ise etnoloji, farklı insan topluluklarının incelenmesiyle ulaşılan etnografik verilerin kültürel ve toplumsal süreçlerin çözümlenmesi olarak tanımlanmıştır (Nanda & Warms, 1998: 19; akt. Atay, 2000: 138). En genel açıklamasıyla ırkların ve kültürlerin karşılaştırmalı olarak incelenmesi (Driver, 1968: 178) şeklinde ifade edilse de Türk antropolog Tayfun Atay'a (2000: 142-143) göre etnolojinin bu tanımı, Avrupa'da "uygar Batı" ve "Batı-dışı" eşitsizlikçi bir anlayışı doğurmuştur. İngiltere'de sosyal antropoloji, Almanya'da kültürel antropoloji ile birlikte anılan etnolojiye Fransa'da ırk, maddi kültür ve dil temelinde evrimsel bir bakış açısı kazandırılmış, asıl amaç ise "Avrupalı olmayan" halkları bu yaklaşımla farklılaştırmak ve sınıflandırmak olmuştur (Barth vd., 2005: 167). Atay'a göre, "*sosyal antropoloji, kültürel antropoloji ve etnoloji aynı bilimsel çalışma etkinliğe farklı coğrafyalarda, o coğrafyaların özgül tarihsel, toplumsal ve kültürel dinamiklerine bağlı olarak verilmiş adlardır*" (2000: 157). Çeşitli coğrafyalarda farklı adlandırmalar verilmesinin nedeni ise, her toplumun kendi tarihsel mirasını korumak ve sürdürmek istemesinden kaynaklanmaktadır (Atay, 2000: 158).

açıklamaktadır. Rus sözlük bilimcilerden Dmitriy N. Uşakov'a (2013: 790) göre etnos “*millet, ulus, uyruk vb. ulusal düzeydeki oluşumların ortak adı*”, Sergey İ. Ojegov ve Natalya Yu. Şvedova'ya (2006: 914) göre ise, “*tarihsel düzlemde meydana gelmiş kabile, halk, ulus gibi etnik birlik*”tir. Farklı dil ve coğrafyalardan sunulan örneklerden de görüleceği üzere etnos üzerine varılmış bir fikir birliği bulunmamakta, bu durum da kavrama ilişkin birtakım anlamsal zorluklara yol açmaktadır.

Sözlükler bir sözcük hakkında genel kaniya ulaşılması için önemli verileri sunmaktadır ancak etnos kavramının içeriğinin tam olarak anlaşılabilmesi için yalnızca sözlüklere bakmak yetersiz kalacaktır. Bunun yerine tarih düzleminde sözcüğün anlam bilimsel değişimine de göz atmak gerekmektedir. Bu amaç doğrultusunda çalışmada, Antik Yunan'dan başlayarak, özellikle XIX. yüzyıldan itibaren, günümüze uzanan süreçteki farklı etnos tanımlamaları betimsel yöntemle ortaya konacaktır. Farklı zaman dilimlerindeki ve coğrafyalardaki etnos yaklaşımlarının yansıttıkları düşünülen ideolojik ve politik görüşler, karşılaştırmalı analiz yöntemiyle açığa çıkarılarak sözcüğün geçirdiği anlam değişimleri ve nedenleri saptanacaktır. Böylelikle Batı ile benzer ya da ondan farklı olan Sovyet bilim dünyasındaki yaklaşımlarla sözcük için net, açık ve bütüncül bir anlamsal çerçeve çizilmeye çalışılacaktır.

Zaman Makinasında Karmaşık Bir Sözcük: Etnos

Etnos kavramının zaman yolcuğu Antik Yunan'a dek uzanır. Antik Yunan'da yerleşim alanlarıyla ilgili *polis* kavramının yanı sıra *etnos* sözcüğü kullanılır. Polis daha çok politik kimlikle, etnos ise “*geniş bölgelerde yaşam süren ve ortak bağlar temelinde oluşmuş topluluklar*” anlamıyla öne çıkar. Polislerle birlikte var olsalar da etnoslar, geçmiş yüzyıllarda çoğunlukla gelişmemiş sosyal topluluklar olarak görülürler. MÖ VI. yüzyıldan itibaren federasyonlar oluşturup birleşik devletler olarak rol almaya başlarlar. MÖ IV. yüzyılda Büyük İskender'in yaptığı seferlerin Yunan tarihini de şekillendirmesiyle etnoslar tarih sahnesinde ön plana çıkarlar (Pomeroy vd., 2004: 333). MÖ III. yüzyıla gelindiğindeyse Antik Yunan topraklarında etnos konfederasyonları etkinliğini arttırır. Bu dönemde pek çok etnosun kendine özgü meclisinin ve vatandaşlığının bulunduğu görülür (Vlassopoulos, 2007: 194).

Antik Yunan tarihçi Herodot, Mora Yarımadası'nda yedi farklı etnosun bulunduğundan söz eder ve hatta etnosların polislerden daha önce ortaya çıktıklarını iddia eder. Antik Çağ'ın İyonyalı ozanı Homeros ise etnosun yalnız insan topluluklarını değil; arı, böcek ve kuş sürülerini nitelemek için de kullanıldığını dile getirir. Antik Yunan düşünür Aristoteles dahi etnosun ne anlama geldiğini tam olarak açıklayamaz. Çünkü ona göre, etnosun fiziksel sınırları yoktur, bu tür oluşumlarda yönetim daha çok kralların elindedir ve etnos üyeleri ticareti çok iyi bilmezler. Etnosu polisle karşılaştıran ünlü düşünür, iki sözcüğün arasındaki en büyük farkın, etnosun politik bir yapısının bulunmaması olduğunun altını çizer. Ancak bu değerlendirmeler IV.-V. yüzyıllar için daha fazla geçerlidir. Çünkü ileriki dönemlerde etnoslar da polisler gibi savaş-barış antlaşmaları imzalayabilecek, vergi düzenlemeleri yapabilecek duruma gelirler (Küçük, 2013: 147-149).

Etnosu bir yerleşim bölgesi olarak ele alan Amerikalı araştırmacı Emily Mackil'in *Ethnos ve Konion* başlıklı çalışmasında, Antik Yunan'da merkezi yerleşim yerlerine “polis”, dağınık yerleşim yerlerineyse “etnos” denildiği ancak her ikisinin de “*koinon*” adındaki federal büyük devletlerin üyeleri olduğu paylaşılır. Koinon, “*daha düzenli ve planlı yerleşim alanlarına sahip karmaşık yapıları bir devlet*” olarak tanımlanırken etnos kavramından, “*gevşek ve resmî olmayan dayanışma yapılarına sahip topluluklar bütünü*” (Mackil, 2017: 267) şeklinde bahsedilir. Ancak polis kavramıyla olduğu gibi etnosun zamanla, MÖ II. yüzyıldan itibaren, koinonla da aynı anlamda kullanılmaya başlandığı eklenir (Mackil, 2017: 273). Antik Yunan'da yaşamın politik, sosyal ve kültürel yönlerini inceleyen Amerikalı araştırmacılar Sarah B.

Pomeroy, Stanley M. Burstein, Walter Donlan, Jennifer Tolbert Roberts, David W. Tandy ve Georgia Tsouvala tarafından yazılan *A Brief History of Ancient Greece: Politics, Society, and Culture* adlı kitapta etnos hakkında, “politik birliği bulunmayan, kendi kendine yönetim biçimini tercih eden ve ortak bir kimlik ile bölgeyi paylaşan insan grubu” (2004: 333) tanımlamasına yer verilir. Araştırmacılara göre etnosun kentleri ile köyleri, bağımsız ve özerklerdir. Etnos üyelerinin yaşadıkları toprakların etrafı surlarla çevrili değildir, insanlar gerekli durumlarda hızlıca bir araya toplanırlar. Dağınık hâlde yaşayan etnoslar dışarıdan bir saldırı, tehlike gelmesi gibi gerekli hâllerde hızlıca ortak karar alabildikleri kurumlara sahiptirler (Pomeroy vd., 2004: 63). Antik Yunan kazıları üzerine çalışan İngiliz bilim insanı Anthony Snodgrass ise etnosu, “belirli sınırlar içinde, bir yerleşim merkezi olmaksızın dağınık hâlde yaşayan, ancak sosyal ve politik olarak birbirine bağlı büyüklü küçüklü yerleşimlerin bütünü” (1980: 42; akt. Küçüker, 2013: 139) olarak nitelendirir. Türk araştırmacı Sultan D. Küçüker tarafından yazılan *Antik Grek Yerleşim Terminolojisinde “Ethnos”* başlıklı çalışmada, Antik Yunan dönemi özelliklerini taşıyan etnosun “gelenek, inanç sistemi, kültür yönünden birlik olan, bir araya gelen, toplantılar yapan bölgesel oluşumlar” (2013: 139) olarak tanımlandığı dikkat çeker. Daha çok yerleşim yeri bağlamında incelendiğinde etnosun net fiziksel sınırlarının, bir başkentinin, merkezi yönetiminin ya da resmi siyasi kurumunun olmadığı vurgulanır.

Homeros’tan Aristoteles’e kadar Antik Yunan’da etnos daha çok *sürü*, *klan*, *grup* gibi anlamlarda kullanılır ancak sözcüğün ara sıra *kabile*, *halk* gibi anlamlara karşılık geldiği görülür. MÖ V-IV. yüzyıllardan itibaren bu anlamlarının daha sık kullanılmaya başladığı özellikle “Yunan” ve “Yunan olmayan” halkların ayrımı yapılırken sözcüğe yer verildiği dikkat çeker. MÖ I. yüzyıla gelindiğindeyse Yunan olmayan halklar için etnos sözcüğünün daha sık kullanıldığı göze çarpar (Podlinskiy, 1970: 77-79).

Roma kültürünün egemen olmaya başlamasıyla birlikte sıfat olarak *etnik* (*etnikos*) sözcüğü kullanıma girmiş olsa da sözcük, İncil metinlerinde “*kâfir*”, “*Hristiyan olmayan*” anlamlarıyla yer alır (Koptseva vd., 2011: 616). Orta Çağ boyunca etnos, çoğunlukla (esas olarak İncil tefsirlerinde) “*insanlar*”, dini metinlerdeyse “*putperest*, *pagan*” anlamlarında, sıfat hâlinde ve Latin harfleriyle yazılmış şekliyle *etnik* (*ethnicos*) olarak geçer (Bromley, 1983: 8). Bölgesel ve evrensel anlamda farklı yorumlamaların ortaya çıktığı, millet olgusunun daima etnik anlayışını muhafaza ettiği bu dönemde, etnos “*köken, gelenek ve görenek, özellikle de dil gibi bölgesel özelliklere bağlı olmayan insan birliği*” olarak görülmeye başlar. Daha sonra sözcüğün kapsamı, etnografi ve etnoloji çatıları altındaki farklı toplumların kökenlerinin, kültürlerinin, yaşam tarzlarının araştırıldığı çalışmalarla sınırlandırılır ve etnos, *halk* sözcüğü ile yakınlaşır. Aydınlanma Çağı ve Fransız Devrimi ile birlikte saray ve soylu kültürüne karşı olarak halk kültürü doğar ve yükselir. Farklı lehçelerden ve ağızlardan oluşturulmuş yazı dilleri, küçük etnosların kendilerinden daha büyük sistemlerle kaynaşmasına katkı sağlar.

XVIII. yüzyıla kadar etnos kavramı nadiren kullanılır, bilimsel literatürde “*millet*”, “*ulus*”, “*halk*” anlamlarında kullanılışı ancak XIX. yüzyılda başlar. Bu yüzyılda bilimlerin sınırlarının daha net çizilmeye başlamasıyla halkları ifade etmek için *ulus*, *ırk*, *kabile* sözcükleri öne çıkar ve etnos, bilim dünyasındaki terimsel özgürlüğünü kazanır (Yan, 2000: 116).

Özgürlüğünü elde eden etnos, yıllar geçtikçe kendi anlam evrenini yaratır. XIX. yüzyılın ikinci yarısında bazı fiziki antropologlar etnos kavramına şöyle yaklaşırlar: “*Etnik özellikler dendiğinde sosyal gereksinimler, yarar, bireysel başına buyrukluğa ya da savaş benzeri eğilimler gibi dürtülerin etkisi altında insanların birbirine bağlanmasıyla ortaya çıkan tüm gerçekleri anlamaktayız*” (Topinar, 1879: 407). Fransız antropolog Paul Topinar, insanları birbirine bağlayan değerlerin, öncelikle dilin, kültürün, normların, daha sonraysa kanunların olduğunu ileri sürer. Bu yaklaşım “*etnik*” sözcüğünün günümüzdeki kullanımına yakın bir anlam kazanmasını sağlar. XIX. yüzyılın sonlarında ise “*halka ait*”, “*ulusal*” ve “*etnik*” ifadelerinin

kullanımları bir uzlaşma zemininde buluşur. Hatta Alman etnograf Adolf P. W. Bastian bu ifadeleri eş anlamlı olarak değerlendirir. Aslında Bastian'ın değerlendirme ölçütü kültürdür. Araştırmasında *kültür alanları* diye bir ifadeye yer verir ve örneğin Asur, Çin, Hindistan, Japonya, Mısır'ı kendine özgü tarihsel-kültürel bölgeler olarak nitelendirir (Akt. Bromley, 1983: 9).

XX. yüzyılın başında Fransız antropolog Joseph Deniker etnik grupları “*başta dil, davranış ve yaşam tarzı olarak diğerlerinden ayrılan kabile, topluluk, insan*” (1900: 8-9) olarak tanımlar. Deniker, çalışmasında *etnos* yerine *halk* sözcüğünü kullanmayı tercih eder. Fransız sosyolog Georges V. de Lapouge ise “*kültürel birlik*” anlamını verdiği *ethnie* sözcüğünü ortaya atar. Onun ardından İsviçreli dil bilimci Ferdinand de Saussure'ün *ethnism* sözcüğünü kullanmasıyla kavram, yapısal zenginliğini de kazanmış olur (Bromley, 1983: 9).

Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna doğru etnik terminoloji tartışmaları yeniden boy gösterir. Fransa'da *etnos* (*etnie*) ve *büyük etnos* (*grande etnie*) arasındaki farklara dikkat çekilir. Almanya'da ise sosyolog Max Weber, *etnos* yerine *etnik grup* kavramını kullanmayı tercih eder. Bilim insanına göre etnik gruplar, ortak bir soydan geldiklerine dair öznel bir inanışa sahiptirler ve bu inanç da onları bir topluluğa dönüştürür. Ortak bir kan bağı olsa da olmasa da bu topluluklar, kendilerini etnik grubun bir parçası olarak hissederler (Weber, 2004: 12). Bu yapılarda etnik özellikler az öneme sahipken ortak dil ve benzer dini inançlar, sistem için güçlü duyguların oluşmasını sağlarlar. Bunların her birini önemli birimler olarak gören Weber (2004: 21), siyaseti de birleştirici ve bütünleştirici bir güç olarak nitelendirir.

Batı'da durum böyleyken Rusya'da 1860'lı yıllarda ortaya çıkan etnografi, XX. yüzyılın başında oluşumunu tamamlar. Etnos terimi de bu dönemde ilk olarak Rus etnograf Nikolay M. Mogilyanskiy tarafından Rus bilim dünyasının kullanımına sunulur. Bilim insanı, etnografinin merkezine kültür sorunsalını değil, bireyi olduğu kadar etnik grupları ve halkları koyar. Mogilyanskiy'e (1916: 11) göre etnos: “*ortak tarihsel kaderle, dil, dünya görüşü ve psikoloji, kısacası manevi kültürle olduğu kadar ortak fiziksel işaretlerle de bir araya gelmiş bireyler kümesidir*”. Mogilyanskiy'in tanımında etnos daha çok “*halk*”, “*millet*” anlamında kullanılır ve ortak fiziksel işaretler anahtar role sahiptir. Aslında bu terim ileride doğacak etnoloji ve arkeoloji gibi bilim dallarının da habercisi konumundadır.

1920'li yıllarda Rusya'daki etnos araştırmaları alanında etnograf Sergey M. Şirokogorov ismi öne çıkar. Nihayet terime ilk kez bilimsel bir tanımı Şirokogorov kazandırır (Koptseva vd., 2011: 616). Bilim insanı henüz 1923 yılında etnos kavramına ilişkin şu tanımlamayı yapar: “*...etnos; aynı dili konuşan, aynı kökenden geldiğini kabul eden, benzer yaşam tarzı ve âdetler bütününe sahip olan, geleneklerine önem veren, onları muhafaza eden ve bu yönüyle diğer oluşumlardan ayrılan bir insan grubudur*” (Şirokogorov, 2002: 4). Dönemin diğer etnos yaklaşımlarından farklı olarak Şirokogorov, etnosu yalnızca bir etnik topluluk olarak görmez; ekonomik, sosyal, kültürel, dinsel vb. farklı temellerin üzerine inşa edilmiş bir yapı olarak görür. Bu yapı incelenirken coğrafi koşullar, etnik çevre ve kültür olmazsa olmaz unsurlar olarak sayılırlar. Bu unsurların sistemde denge içinde olmaları gerekir. Şirokogorov için etnos, insanın ve toplumun yaşamsal faaliyetlerinin çeşitli yönlerini içine alan evrensel bir kavramdır. Bilim insanı ileriki zamanlarında, biyolojik bir başlangıca sahip olduğu ve süreç içerisinde geçirdiği değişimleri de etnosun yapısına dâhil ederek etnos kavramının anlam evrenini daha da genişletir (Kuznetsov, 2006: 59-65). Şirokogorov etnosu doğma, yükselme ve alçalma dönemlerine sahip canlı bir organizma olarak görür ve bu sürecin en önemli belirleyicisinin de etnosun yaşam enerjisi olduğunu düşünür (Dugin, 2011: 168).

Etnik terminolojinin Batılı yazarların eserlerine nüfuz etmesi, Birinci Dünya Savaşı sonrası döneme rastlar. Bu dönemde etnosa ana hatlarıyla kavramsal ve kuramsal yaklaşımlar geliştirilmeye çalışılır. Sovyetler Birliği'nde ise 1920'li yıllarda Bilimler Akademisinde yaşanan dönüşüm sonucunda 1929 yılında etnografi, bir burjuva bilimi olarak kabul edilince etnos araştırmaları da kesintiye uğrar.

Diğer yandan İkinci Dünya Savaşı'nın getirdiği milliyetçilik rüzgârıyla 1940'lı yılların sonunda etnos kavramına ilgi yeniden artar. 1940'lı-60'lı yıllarda Pavel İ. Kuşner, Sergey A. Tokarev, Nikolay N. Çeboksarov ile Sovyetler Birliği'nde etnos kuramlarının temelleri atılmış olur. Tokarev ve Çeboksarov, Stalin'in dil bilimi üzerine çalışmalarını etnografi bağlamında inceler ve halk, ulus, etnos kavramlarını yeniden yorumlar. Aynı dönemde çalışmalarını sürdüren Kuşner ise *Etnik Sahalar ve Etnik Sınırlar* adlı monografisinde, etnik grupları birbirinden dil ve bilincin ayırdığını iddia eder. 40'lı-50'li yıllarda Sovyetler sınırları dışındaki etnoloji alanında yapılan yayınlarda yer verilen terminolojiyi ülkeye ithal eden başlıca isim özellikle *Dünya Halkları (Народы мира)* adlı çalışmasıyla yine Kuşner olur. Bu terminoloji oluşturma çabaları sonucunda Rusya'da *etnik topluluk* ifadesi önem kazanır. Ayrıca *etnikos*, *etno-sosyal organizma* ve *etnik grup* da önem kazanan diğer ifadeler olur (Bromley, 1983: 15).

1960'lı yılların başında dünyada olduğu gibi Sovyetlerde de antropolog Nikolay N. Çeboksarov (1964: 5) etnik tanımlamalar listesine *öz-kimlik* terimini dâhil eder. Sovyetlerde hemen karşılık bulmasa da terim, özellikle Viktor İ. Kozlov'un çalışmalarıyla, etnografi ve antropoloji çalışmalarında kendine yer edinir. Kozlov'a göre etnik öz-kimlik insanların bir arada yaşamasıyla, bazı ortak hedeflerin ortaya konmasıyla oluşur. Gelişiminiyse sosyal çevreden daha çok ortak köken ve tarih görüşleri sayesinde gerçekleştirir (Bromley & Kozlov, 1989: 426-427).

1960'lı yıllara gelindiğinde, kapitalist dünyada etnik ilişkilerin artması nedeniyle alandaki terminolojide zirve yaşandığı görülür. Bu dönemde etnik toplulukları nitelendirmek için birtakım ifadeler türetilir: Almandada *ethnische Gruppe*, Fransızcada *ethnie*, diğer çoğu dilde *etnik kimlik*, *etnik ilişkiler* gibi. Özellikle İngilizce *ethniste* sözcüğü neredeyse tüm dillere nüfuz ederek geniş bir yayılım gösterir (Glazer & Moynihan, 1981: 3-18).

O yıllarda etnoloji, etnografinin bir dalı olarak değerlendirildiğinden ve bilimin tam bağımsız olmamasından dolayı etnos terimi 1960'lı yılların ortasına kadar Rus etnografi sahasında kullanılmaz. Bu dönemde etnik sorunların artmaya başlaması etnolojide de yeni yöntem bilimsel yaklaşımlara gereksinimi ortaya çıkarır ve böylece etnos kavramı bilimsel yayınlarda yerini almaya başlar. Rus bilim dünyasına *etnos* ve *ethniste* kavramları İngilizce bilimsel literatürden geçer (Koptseva vd., 2011: 616).

Etnos sorunsalına ilişkin çalışmalar 1960'lı yılların sonundan itibaren çoğunlukla Amerika'da yoğunlaşır. Ülkede birçok bilimsel etkinlik düzenlenir, yayınlar çıkarılır. Bu çalışmaların ortak amacı, dağınık hâlde olan etnos yaklaşımlarını sınıflandırmak ve bir düzene koymaktır. 1973 yılından itibaren *The Journal of Ethnic Studies*, bir yıl sonra *Ethnicity. An Interdisciplinary Journal of the Study of Ethnic Relations* Amerika'da, 1978 yılından itibaren de İngiltere'de *Ethnic and Racial Studies* adlı dergiler yayın hayatlarına başlarlar. 1960'lı-70'li yıllarda başta tarih, felsefe, sosyoloji, dil bilimi, etnografi olmak üzere diğer sosyal ve beşeri bilimlerde etnos üzerine yapılan çalışmaların sayısında artış görülür. 1970'li yıllardan itibaren tüm dünyada etnos sorunsalına özel olarak değinen çalışmalar sıklıkla çıkmaya başlar (Bromley, 1983: 12-14).

1970'li yılların sonuna gelindiğinde Rus etnografi alanında iki farklı etnos yaklaşımının olduğu dikkat çeker. İlki, etnosun sosyokültürel bir olgu olarak değerlendirildiği, bu değerlendirme yapılırken de *etnikos* ve *etno-sosyal organizma* terimlerinin önerildiği Yulian V.

Bromley'in, diğeryse Lev. N. Gumilyov'un dönemin Marksist görüşüne aykırı etnos yaklaşımıdır. O dönemin hâkim doktrini yansıtan etnos tanımını anlamak için Sovyet tarihçi ve arkeolog Mihail İ. Artamonov'un etnos tanımına bakmak yeterli olacaktır. Bilim insanına göre etnos, kendi başına şekilsiz bir olgudur, ancak sosyal yapı içerisinde ete ve kemiğe bürünür (Artamonov, 1971: 76). Artamonov ile benzer görüşü paylaşan Yulian Bromley, etnosları sosyoekonomik unsurlarla ayrılmaz bir şekilde bağlı bütüncül sistemler olarak nitelendirir (1973: 28). Etnos kavramının daha iyi anlaşılabilmesi için Bromley, *etnikos* ile *etno-sosyal organizma* terimleri arasındaki farkı açıklar. Aslında “ulusal” ve “yabancı” diye iki temel anlama gelse de (Fenton, 2010: 15), Bromley'in *etnikosu*; dili de içine alan bir kültüre, ruhsal bünyeye ve kendine özgü belirli bir birlik bilincine görece daha istikrarlı biçimde sahip olan ve özellikleriyle diğerlerinden ayrılan insan topluluğudur. Etnikostan daha geniş bir anlam evrenine sahip olan *etno-sosyal organizma* ise farklı toplumlar, özerk kümeler gibi sosyal organizmalar denen ana etnik birimlerin kesişmesi sonucu oluşan karmaşık yapılardır. Sözü edilen organizmalar, farklı tarihsel dönemlerde etnosun aldığı ekonomik ve sosyal biçimlerdir (ilkel, köle, feodal, kapitalist ve sosyalist toplumlar) (Bromley, 1972: 61-62). Diğer yandan her iki kavramda da etnik bilinç ortak unsur olarak karşımıza çıkar.

Dönemin diğer etnos yaklaşımının sahibi olan Gumilyov'un görüşlerinin temelinde “biz-onlar” karşıtlığı bulunur. Bromley'den ayrılan yönüyle belirli bir davranış kalıbına sahip insan grubu olarak etnosu, sosyal değil coğrafi ve doğal bir olgu olarak görmesidir. Gumilyov, etnosun ortaya çıkmasının altında yatan temel nedenin *passionar itki*² olduğunu ileri sürer. Bromley gibi felsefe alanında çalışmalar yapan Rus bilim insanı Rovşan Gadjiyev de, Gumilyov'un aksine, etnosların doğal ve biyolojik bir fenomen olmadığını iddia eder. Çünkü Gadjiyev'e göre, etnik karakter belli bir bölgede, *iç evlilik*³ kuralının olduğu bir toplulukta tarihsel zamanla birlikte şekillenir. Bu topluluk, ancak üyeleri etnik öz-bilinç oluşturduğunda bir etnosa dönüşebilir. Öz-bilinç de yalnızca dil, zihniyet, gelenekler ve manevi yaşamın diğer olguları gibi ortak kültürel değerler temelinde oluşur. Diğer yandan etnos-içi ilişkiler çok önemlidir, çünkü bu ilişkilerin gücü sayesinde etnos, sosyokültürel bir olguya dönüşür ve varlığını sürdürür (Gadjiyev, 2013: 12-13). Bromley'in Gumilyov ile kesiştiği ortak noktaysa etnosun diğerlerinden ayrılmasını sağlayan ve temelinde etnik bilincin yattığı “biz-onlar” karşıtlığı görüşüdür (Bromley, 1983: 48). Etnik bilinç, etnos sistemine dinamizm katar. Bu bilinç düzeyi sayesinde bir grup etnosa da dönüşebilir, bir etnos meta-etnosa da. Onların görüşlerine katılan İngiliz sosyolog Anthony D. Smith'e göre de olmazsa olmaz unsur etnosun özgün ve biricik olmasıdır. Smith (2010: 42), etnik bir topluluğun başlıca altı özelliğini kolektif bir özel isim, aynı soydan gelindiği düşüncesi, ortak tarihsel anılar, ortak kültürü farklılaştıran bir ya da daha fazla unsur, özel bir vatan ya da bölge, dayanışma duygusu olarak sıralasa da etnik grubun diğer topluluklardan ayırt edilebilmesi gerektiğini altını çizer.

1970'li ve 80'li yıllarda ise *etnik öz-kimlik*, varoluşsal sorununu çözen bir kanıt olarak *etnisite* kavramıyla birlikte ele alınır. Ancak tek başına etnosun belirleyici bir değerinin olmayacağı da vurgulanır (Bromley & Kozlov, 1989: 426). Bromley, İngilizce *ethnicity* sözcüğünün karşılığı olarak *etnisiti* sözcüğünü kullanmayı tercih eder. Etnisitenin yalnızca “*etnik bir grubun niteliği ya da karakteri*” anlamına geldiğinde Rusça karşılığının *etnisite* (этничность) olabileceğini söyler (Bromley, 1983: 11). Etnisitenin temelinde şu unsurların yattığını paylaşır: kültür, din, dil, ortak değerler, ahlaki değerler birliği, yaşam tarzı özelliği, özel sosyal kurumların varlığı, özdeşlik duygusuyla birleşmiş kültürel gelenekler (Bromley,

² *Passionar itki*: Bir popülasyonda passionar işaretin ortaya çıkmasını sağlayan ve belirli bölgelerde yeni etnik sistemlerin doğmasına yol açan mikro-mutasyondur (Gumilyov, 2006: 506).

³ *Endogami*: Kişinin eşini, ait olduğu boydan, soydan seçtiği evlilik türüdür (TDK, 1998: 1039).

1983: 17-18). Bromley'in etnos yaklaşımı Sovyet etnografisine yön vermişse de 1980'li yılların sonunda eleştirilere maruz kalır. Bu andan itibaren yüzyılın başında etnosa ilişkin görüşleriyle öne çıkan Sergey Şirokogorov ismi, bilimsel yayınlarda yeniden ve daha fazla anılmaya başlar.

Rusya ve Ötesindeki Etnosun Yaşam Hikâyeleri başlıklı kitabın editörleri David G. Anderson, Dmitriy V. Arzyutov ve Sergey S. Alimov, Rusya'da etnos sözcüğünü tarihsel ve kavramsal yönden inceler. Araştırmacılar, inceleme esnasında Mogilyanskiy, Şirokogorov, Bromley ve Gumilyov'un etnosa ilişkin açıklamalarını ortak bir paydada buluşturmaya çalışırlar ve şu sonuca ulaşırlar: “*Ortak bir kimlik, dil, fiziksel temel, dünya görüşü, halk psikolojisi, kutsal bir gelenekler kümesi ya da tarihsel kader dört bilim insanında da yer alır*” (Anderson vd., 2019: 7).

Post-Sovyet etnograflar ise, etnosu bir arada tutan mitleri çıkarıp kendi öznel mitlerini yerleştirirler. Onların araştırmalarında etnik kimlik lanetlenir, saçmalık olarak görülür ve hafızalardan silinmek istenir. Batı'daki *yapıcı yaklaşım*⁴ benimseyenlere ve hatta bazı post-Sovyet bilim insanlarına göre etnos bir mit, uydurma bir topluluktur. Birlik olma arzusuyla doğmuş bir fenomen, ortak işaret bulunmadan oluşmuş istatistiksel bir topluluktur. Bu yaklaşımı eleştiren Rus antropolog Sergey V. Sokolovskiy (1994: 9), onlara şu soruyu yöneltir: “*Bu grubun bir araya gelme arzusu nereden doğar?*” Yapıcı yaklaşıma göre etnos ve millet konusu, insan elinden çıkan bir olguya indirgenildiğinde elde yalnızca *etnonim* kalır. Rus yazar ve politikacı Andrey N. Kolyev'e göre her etnosun kendine özgü ayırt edici özellikleri bulunur ve etnos, “*mit ve geleneklerle sentezlenmiş biyolojik akrabalık duygularıyla bir araya gelmiş insan grubu*”dur (2005: 250). Kolyev'in bu tanımını destekleyen Amerikalı araştırmacı Kevin Yelvington'a (1991: 168) göre biyolojik akrabalık, etnosun doğal ve dayanıklı yapısını sağlamlaştıran önemli bir dokudur. Etnos tanımına yapıcı yaklaşım açısından yaklaşan Rus etnolog Valeriy A. Tişkov, her aynı dili konuşan, dine inanan ya da yakın kültüre sahip insan grubunun ayrı bir etnos olamayacağını ileri sürer. Tişkov'a göre bu insanların bir araya geldiği her durumda bir etnos ya da etnik bir yapı ortaya çıkmaz, ortaya çıkan yapıyı bir topluluk, grup olarak adlandırmak gerekir. Tişkov, çok kültürlü olmakla etnos olmanın karıştırıldığını iddia eder. Rus bilim insanlarının çok uluslu, kültürlü olmaktan bahsederken ortak bir kimliğe sahip olmayı sıkça göz ardı ettiklerini ifade eder (Tişkov, 2005: 13-15)

XX. yüzyılın sonlarına doğruysa *etnos* ve *etnisite* sözcükleri birbirlerinin yerine sıkça kullanılmaya başlar. Rus tarihçi İgor Yu. Zarinov, etnisite kavramının, bünyesinde birden fazla etnik grupları barındıran Batılı gelişmiş ülkelerin sosyolojik araştırmalarıyla ortaya çıktığının altını çizer. Bu toplumlarda etnos, millet kavramıyla ilişkilendirilip vatandaşların çoğunu temsil ederken etnisite ise küçük grupları nitelemek için kullanılır. Söz konusu yaklaşım sosyokültürelenden daha çok sosyopolitik bir nitelik taşır (Zarinov, 2002: 17).

Rus etnograf Barasbi H. Bgajnokov (2000: 15-16), etnosu etnisite sayesinde ortaya çıkan, varlığını sürdüren ve çoğalan bir insan topluluğu (*соцум*) olarak tanımlar ve etnisiteyi etnosun önünde ilk sıraya konumlandırır. Aynı şekilde Sergey Ye. Rıbakov da etnos-etnisite sıralamasında etnisitenin üst konumda yer aldığını iddia eder. Bilim insanı etnosu “*diğer etnoslardan ayıran 'biz-siz' karşılığında dayanan bir sistem, ortak özelliklerle bir araya gelmiş insanlar kümesi*” olarak açıklar ve şu soruyu sorar: “*Nedir bu ortak özellik ve karşılığın temelinde yatan sebep?*” Bilim insanına göre etnos ve etnisite kavramları birbirlerini tamamlayan sözcüklerdir. Etnisite, etnos kavramına etnik parametre niteliği kazandırır. Buna göre etnosun hücresi, ilişkiler ya da topluluklar değil birey olarak insandır. Bir etnisiteye mensup olmanın üç aşaması bulunur, bunlar: nesnel bir ön koşul, kişinin etnosa bireysel

⁴ Burada daha çok zihinde oluşan yapılar, kavramlar vurgulandığı için *yapılandırmacı* değil *yapıcı yaklaşım* ifadesi tercih edilmiştir (Bk. Şimşek, 2004: 134-135).

yaklaşımı ve etnos üyelerinin bu yaklaşımı değerlendirmesidir (Rıbakov, 2012: 147-153). Daha ayrıntılı açıklamak gerekirse kişi sistemde mevcut olan yapıya mensup olma ölçütleriyle kendi değerlerini karşılaştırır, bu ölçütlerin uyduğuna karar verirse gruba dâhil olmak ister, son olarak da diğer kişiler yeni bireyin adaylığını değerlendirirler.

Özetlemek gerekirse, Antik Yunan'dan günümüze bir kavram olarak etnos; *budun, cins, çeşit, grup, ırk, insanlar, kabile, kast, kavim, klan, millet, sınıf, soy, sürü, ulus, tür* gibi sözcüklerle birlikte anılır. Anlamsal olarak kavram üzerine, kullanıldığı coğrafyaya, kültüre, dine, topluma göre farklı yorumlamalar getirilir. *Antik Yunan'da* bir yerleşim bölgesi olarak ele alınan etnosun daha serbest, etrafında surlar bulunmayan, net fiziksel sınırları, merkezi ve istikrarlı bir yönetim anlayışı olmayan, üyelerinin dağınık şekilde yaşadıkları bir bölge olarak tasvir edildiği görülür. Kabile, halk sözcükleriyle yakınlaşmasıyla kavram, insanlar için de kullanılmaya başlar. Yunan olmayan halklar için kullanılmasıyla sözcüğe etnik anlam yüklenir. Orta Çağ'ın skolastik düşünce anlayışından etkilenen ve Hristiyan olmayan, pagan, putperest anlamlarında kullanılan etnos, bu tarihten sonra dinsel yöne evrilir. Aydınlanma Çağı ve Fransız Devrimi ile birlikte halk sözcüğüyle daha fazla yakınlaşır. XIX. yüzyılla birlikte millet, ulus anlamlarını kazanarak günümüzdeki etnos kavramı doğmuş olur. XX. yüzyılda başta savaşlar olmak üzere yaşanan gelişmeler neticesinde soy, köken, kan bağı gibi unsurlar etnosun anlam evrenine dâhil olur. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren etnos tanımlamalarında kavramın ekonomik, sosyal, kültürel yönlerine ağırlık verilir. Günümüzdeyse etnosun etnik yönü ön plana çıkarılır, bu nedenle etnisite sözcüğüyle karşılaştırılır. Son tahlilde, etnos sözcüğünün ortaya çıktığı ilk zamanlardan bugüne kadar kavramla yan yana en sık anılan sözcük yine de halk olur.

Sonuç

Gerçekleştirilen araştırmadan görüleceği üzere etnosun ne olduğuna ve nasıl oluştuğuna dair tartışmalar asırlardan bu yana süregelmektedir. Hem anlamsal hem de yapısal bakımdan dinamik bir olgu olan etnosun bir sistemi ifade ettiği, incelememizin sonucunda net olarak görülmektedir. Ancak bu sistemin doğal, biyolojik, somut mu yoksa sosyal, yapıcı, soyut mu olduğu konusunda farklı görüşler ortaya konmuştur. Sosyal bir olgu olarak kabul edilse dahi etnosun, yapıyı oluşturan kurumların dışında değil, içinde varlığını koruduğu gözden kaçırılmamalıdır. Etnos, tarihsel düzlemde Türk, Rus, Alman, İngiliz vb., diğer bir deyişle sosyal yaşamın somut olduğu gerçek toplumlarda şekle bürünerek yaşamını sürdürmüştür. Nitekim bu sayede etnos dinamizm ve çok anlamlılık kazanmıştır.

Kavram üzerinde anlamsal olarak aşağı yukarı bir fikir birliğine varılsa da etnos üyelerinin bir araya gelmelerini, etnik bilinç üzerine kurulu bir sistem yaratmalarını sağlayan unsurun ne olduğu sorusu kendine hâlâ yanıt aramaktadır. Günümüzde genellikle bu soruya etnosun özellikle etnik olmak üzere yalnızca bir yönünün öne çıkarılması yoluyla yanıt verilmektedir. Ancak çalışmada da ifade edildiği gibi, çok uluslu ya da kültürlü olmakla etnos olmak karıştırılmaktadır. Etnosu oluşturan dinamiğin ya da dinamiklerin dil, din, kültür, ortak köken, soy, akrabalık, doğa gibi unsurların olabileceği unutulmamalıdır. Tüm etnoslar için kesin, genel geçer bir unsur seçmek doğru kabul edilmemektedir. Nasıl ki aynı dili konuşan ya da aynı dine mensup her kişinin tek etnostan sayılamayabileceği bir gerçekse aynı kökenden gelen kişiler de farklı etnosların üyeleri olabilmektedirler. Buradaki temel problem, söz konusu etnosu oluşturan unsurlardır. Tam bu noktada, Sovyet bilim dünyasında XX. yüzyılın ikinci yarısında benimsenen, etnosların “biz-onlar” karşıtlığı temelinde iç dinamikleriyle diğerlerinden ayrılmasıyla her etnosun özgün ve biricik olduğu iddiası karşımıza çıkmaktadır. Batı'da benimsenen “uygar ve Batılı” ya da “ilkel, Batılı olmayan” yaklaşım, Sovyetler sayesinde daha doğal, biyolojik ve sosyal, kısacası daha yumuşak ve barışçıl bir etnos anlayışına yerini bırakmıştır. Sonuç olarak, ilk ortaya çıkışından günümüze, doğudan batıya

tüm yönleriyle kapsamlı olarak değerlendirildiğinde etnosu, üyelerinin ortak etnik bilinçle ve iç dinamiklerle kurduğu, diğer etnoslardan ayrılan insan grubu ve özgün bir sistem olarak tanımlamak mümkündür.

Bilgi Notu

Makale araştırma ve yayım etiğine uygun olarak hazırlanmıştır. Yapılan bu çalışma etik kurul izni gerektirmemektedir.

Kaynakça

- Anderson, D. G., Arzyutov, D. V., Alymov, S. S. (2019). Grounding etnos theory: An introduction. D. Anderson, D. Arzyutov, S. Alymov (Ed.), *Life Histories of Etnos Theory in Russia and Beyond* içinde (1-19. ss.), Open Book Publishers.
- Artamonov, M. (1971). Snova 'geroi' i 'tolpa'. *Priroda*, (2), 75-77.
- Atalay, H. (1999). *İngilizce-Türkçe sözlük*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Atay, T. (2000). Kavramlar kargaşası bilim dalları çatışması: Dünyada ve Türkiye’de “sosyal içerikli” antropolojiyi adlandırma sorunu. *Folklor/Edebiyat*, 6(22), 135-161.
- Barnhart, R. K. (1995). *The Barnhart concise dictionary of etymology*. HarperCollins Publishers.
- Barth, F., Gingrich, A., Parkin, R., Silverman, S. (2005). *One discipline four ways*. University of Chicago Press.
- Bgajnokov, B. (2000). Osnovaniya gumanistiçeskoy etnologii. *Etnografiçeskoye obozreniye*, (6), 15-29.
- Bromley, Yu. & Kozlov V. (1989). The theory of ethnos and ethnic processes in Soviet social sciences. *Society for Comparative Study of Society and History*, 31(3), 425-438.
- Bromley, Yu. (1972). Opıt tipologizatsii etniçeskih obşçnostey. *Sovetskaya etnografiya*, (5), 61-81.
- Bromley, Yu. (1973). *Etnos i etnografiya*. Nauka.
- Bromley, Yu. (1974). Ethnographical studies in the USSR-1965-1969. Y. Bromley (Ed.), *Soviet Ethnology and Anthropology Today* içinde (15-30. ss.), Mouton.
- Bromley, Yu. (1983). *Oçerki teorii etnosa*. Nauka.
- Çeboksarov, N. (1964). *Problemu proishojdeniya drevnih i sovremennih narodov*. Nauka.
- Çelgin, G. (2011). *Eski Yunanca - Türkçe sözlük*. Kabalcı Yayınevi.
- Demiray, K. (1988). *Temel Türkçe sözlük*. İnkılap Kitabevi.
- Deniker, J. (1900). *The Races of man. An outline of anthropology and ethnography* (2. ed.). Walter Scott Ltd.
- Driver, H. E. (1968). Ethnology. D. L. Silis (Ed.), *International Encyclopedia of the Social Sciences* içinde (178-186. ss.), MacMillan.
- Dugin, A. (2011). *Etnosotsiologiya*. Akademiçeskiy Proyekt.
- Evans-Pritchard, E. E. (1964). *Social anthropology and other essays*. The Free Press.
- Fenton, S. (2010). *Ethnicity: Key concepts* (2. ed.). Polity Press.

- Gadjiyev, R. (2013). K tipologičeskoj klassifikatsii osnovnih etničeskih obščnostey. *İzvestiya Saratovskogo universiteta. Novaya seriya. Filosofiya. Psihologiya. Pedagogika*, 13(3), 11-15.
- Glazer, N. & Moynihan, D. (1981). Introduction. N. Glazer, D. Moynihan (Ed.). *Ethnicity: Theory and Experience (5. ed.)* içinde (1-26. ss.), Harvard University Press.
- Gove, B. P. (Ed. in chief). (1981). *Webster's third new international dictionary, unabridged*. Merriam Webster Inc.
- Gumilyov, L. (2006). *Etnogenez i biosfera Zemli*. AST.
- Harris, W. T. (Ed. in chief). (1930). *Webster's international dictionary of the English language. Based on the international dictionary of 1890 and 1900*. G. & C. Merriam Company.
- Kipfer, B. A. (2021). *Encyclopedic dictionary of archaeology (2. ed.)*. Springer International Publishing.
- Kolyev, A. N. (2005). *Natsiya i gosudarstvo. Teoriya konservativnoy rekonstruksii*. Logos.
- Koptseva, N., Bakhova, N., Medyantseva, N. (2011). Classical and contemporary approaches to ethno-cultural studies. The Kernel of Ethnos. *Journal of Siberian Federal University. Humanities & Social Sciences*, 4(5), 615-632.
- Kuznetsov, A. (2006). Teoriya etnosa S.M. Şirokogorova. *Etnografičeskoye obozreniye*, 3, 57-71.
- Küçüker, S. (2013). Antik Grek yerleşim terminolojisinde "ethnos". *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 32(53), 137-153.
- Lenin, V. (1973). *Polnoye sobraniye soçineniy. T. 29. Filosofskiye tetradi (4. izd.)*. İzdatelstvo političeskoj literaturı.
- Mackil, E. (2017). Ethnos ve konion. (Çev: S. D. Küçüker). *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXXII(1), 265-281.
- Mogilyanskiy, N. (1916). Predmet i zadaçi etnografii. *Jivaya starina*, 1, 1-22.
- Nanda, S. & Warms, R. L. (1998). *Cultural anthropology*. Wadsworth.
- Nerimanoğlu, K. (2015). Kafkaslar tarihsel, kültürel, etno sosyal, politolojik araştırma. *Yeni Türkiye*, (71), 32-54.
- Ojegov, S. & Şvedova, N. (2006). *Tolkoviy slovar russkogo yazıka (4. izd.)*. OOO 'A TEMP'.
- Pişka, M. (1993). *Elence-Türkçe sözlük*. Basım yeri yok.
- Pomeroy, S. B., Burstein, S. M., Donlan, W., Roberts, J. T., Tandy, D. W., Tsouvala, G. (2004). *A brief history of Ancient Greece: Politics, society, and culture*. Oxford University Press.
- Rıbakov, S. (2012). K voprosu ob etničeskom fenomene. *Monitoring obščestvennogo mneniya: Ekonomičeskiye i sotsialniye peremeni*, 2(108), 147-155.
- Smith, A. (2010). *Milli kimlik*. (Çev: B. S. Şener), İletişim Yayınları.
- Snodgrass, A. (1980). *Archaic Greece: The age of experiment*. J. M. Dent & Sons.
- Sokolovskiy, S. (1994). Paradıgmı etnologičeskogo znaniya. *Etnografičeskoye obozreniye*, 2, 3-17.
- Şimşek, N. (2004). Yapılandırmacı öğrenme ve öğretime eleştirel bir yaklaşım. *Eğitim Bilimleri ve Uygulama*, 3(5), 115-139.

Şirokogorov, S. (2002). *Etnografiçeskiye issledovaniya: Etnos. Issledovaniya osnovnih printsipov izmeneniya etniçeskih i etnografiçeskih yavleniy. V 2-h kn. Kniga vtoraya.* Vladivostok: İzdatelstvo Dalnevostoçnogo universiteta.

Tekçam, T. (2007). *Arkeoloji sözlüğü.* Alfa Basım Yayın Dağıtım.

Tişkov, V. (1997). O fenomene etniçnosti. *Etnografiçeskoye obozreniye*, (3), 3-21.

Tişkov, V. (2005). O kulturnom mnogoobrazii. *Etnografiçeskoye obozreniye*, 1, 3-22.

Topinar, P. (1879). *Antropologiya.* İzdaniye L. F. Panteleyeva.

Türk Dil Kurumu. (1998). *Türkçe sözlük (C. 1, A-J).* TDK Yayınları.

Uşakov, D. (2013). *Tolkoviy slovar russkogo yazıka.* Adelant.

Vlassopoulos, K. (2007). *Unthinking the Greek polis: An Ancient Greek history beyond eurocentrism.* Cambridge University Press.

Weber, M. (2004). Otnoşeniya etniçeskoy obşçnosti. (Çev: K. G. Timofeyeva), *Jurnal sotsiologii i sotsialnoy antropologii*, 7(2), 8-21.

Yan, E. (2000). Gosudarstvennoye i etniçeskoye ponimaniye natsii: protivoreçiya i shodstvo. *Polis. Poliçiçeskiye issledovaniya*, (1), 114-123.

Yelvington, K. (1991). Ethnicity as practice? A comment on Bentley. *Comparative Studies in Society and History*, 33(1), 158-168.

Zarinov, İ. (2002). Sotsium - etnos - etniçnost - natsiya - natsionalizm. *Etnografiçeskoye obozreniye*, (1), 3-30.

EXTENDED ABSTRACT

Languages and the words that compose them are living organisms. Concepts or words that are components of a living organism are in interaction with many elements of the period in which they live, primarily historical, socio-political and economic. Throughout their life adventures, concepts or words create their own unique world of meaning. These worlds of meaning are shaped by social consciousnesses that exist in different times and places. Etnos, the concept that we will consider within the scope of our study, creates its own world of meaning by being influenced by the mentioned elements from the moment it starts time travel. The first stop of the conceptual journey of ethnos is the geography of Ancient Greece. The word, which reaches its last stop today with its semantic acquisitions, reaches a unique and wide usage area.

The change in the meanings of ethnos according to time and region is a clear indication that it has been affected by some important developments. For example, while ethnos gained a religious meaning under the influence of the scholastic ideas of the Middle Ages, it became closer to the word folk with the Age of Enlightenment and the French Revolution. With the 19th century, the concept of nation gained importance, and the concept of ethnos, which is used today, was born. With the 21st century, it is striking that governments with ideologically right-wing views have more say in the administrations all over the world. The change created by all the mentioned elements in the social consciousness shows itself in practice and penetrates the semantic world of some concepts. As a result of this influence, the meaning universe of words may narrow or expand, or words may take on a completely different meaning. The changes in the meaning universe of ethnos, which is affected by similar situations and has a wide usage area, deepens the problematic of what the word means. When the scientific studies on ethnos are examined, it draws attention that there is no clear and defined definition for the concept. In this case, the use of the concept by researchers in different disciplines such as archaeology, ethnography ethnology, geography, anthropology and history play important role. On the other hand, this diversity causes some difficulties in understanding and using the word correctly. In order to contribute to the solution of the problem, the subject of our study, in general terms, has been determined as the semantic analysis of the word ethnos. Within the scope of this subject, it is aimed to reveal the semantic changes that the word has experienced in different times and geographies and their reasons. For this purpose, after the etymological analysis of the origin of the word, the semantic adventure of the word from Ancient Greece to the present has been revealed with the descriptive analysis method from the perspectives of scientists with different fields of expertise. While emphasizing these changes that ethnos has undergone, on the other hand, the similarities or differences between the concepts in which the word is semantically close are revealed by the method of comparative analysis in order to give the most accurate meaning. As a result of the examination, ethnos; it is understood that in the process from Ancient Greece, where the concepts of people and state were discussed intensively, until the 20th century, words such as state, group, people, tribe, clan, class, nation were used in close meanings. It is noteworthy that with the 20th century, when world wars were fought and ethnic elements were more prominent, ethnos was frequently confused with words such as ethnicity, ethnic structure and ethnicity, and even the concepts were used interchangeably. It is seen that the meaning of the word is closely related to the world of thought of societies and in geographies where different ideologies prevail, the word has regional differences in meaning and usage. As a result, the word ethnos, which is influenced by many factors such as geographical, ideological, political, historical, creates its own world of meaning. According to this, it can be concluded that ethnos is a group of people and a unique system, which is established with common ethnic consciousness and internal dynamics and differs from other ethnos. In this way, it is thought that a semantic framework of the word has been extracted to be used both in daily use and in scientific studies in our country, the West and Russia.